

УДК 811.111'373.612.2:821.111(73)-31
DOI 10.32999/ksu2413-3337/2019-36-5

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В РОМАНІ В. РОТ “DIVERGENT”

Дойчик Оксана Ярославівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
osdoichyk@yahoo.com
orcid.org/0000-0002-7921-1868

Лехман Анастасія Миколаївна,
магістрант
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
nastinka191@gmail.com

Статтю присвячено дослідженню концептуальної метафори як ефективного засобу об'єктивації концепту FEAR у молодіжному романі-антиутопії Вероніки Рот “Divergent”. Виявлено, що експлікація досліджуваного концепту відбувається за допомогою концептуальних метафор, які розглядаються на основі класифікації, запропонованої Дж. Лакоффом. Найбільш продуктивними в об'єктивації емоції страху виявилися онтологічні (EMOTIONS ARE SUBSTANCES, FEAR IS AN OBJECT) та структурні метафори (FEAR IS ILLNESS).

Ключові слова: концептуальна метафора, онтологічна метафора, структурна метафора, антиутопія, концепт FEAR.

CONCEPTUAL METAPHOR IN V. ROTH'S NOVEL 'DIVERGENT'

Doichyk Oksana Yaroslavivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
osdoichyk@yahoo.com
orcid.org/0000-0002-7921-1868

Lekhman Anastasiya Mykolaivna,
Graduate Student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
nastinka191@gmail.com

The article deals with the metaphoric representation of the emotional concept of FEAR in the young-adult dystopian novel “Divergent” by Veronica Roth. Due to the dystopian context of the novel, fear is one of the most important emotions that determine and influence the characters' behaviour. The concept of FEAR is represented in the text metaphorically. The analysis is aimed at revealing the conventional conceptual metaphors that objectify the concept of FEAR: ontological, structural, and orientational, classified according to G. Lakoff's theory. FEAR appears to be a metaphorically defined concept, understood in terms of a number of different concepts grounded in our physical experience. The analysis proves that ontological conceptual metaphors, which represent our understanding of abstract concepts in terms of objects, containers, and substances, appear to be the most productive in representing the concept of FEAR in the text (EMOTIONS ARE SUBSTANCES, FEAR IS AN OBJECT, FEAR IS A CONTAINER, FEAR IS ENTITY (OBJECT) IN THE EYES). Fear is often comprehended as having human characteristics. In the novel it is metaphorically represented as an adversary (FEAR IS A PERSON → FEAR IS AN ADVERSARY). Structural metaphors, which represent our abstract experience in terms of highly structured concepts (FEAR IS AN ILLNESS, FEAR IS A PHYSICAL FORCE) appear to be productive in the novel as well.

Key words: conceptual metaphor, ontological metaphor, structural metaphor, dystopian novel, concept of FEAR.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток і становлення когнітивного напрямку у лінгвістиці зумовили появу нового підходу до трактування метафори на сучасному етапі, в межах якого вона здобуває

значно ширше значення. Метафора розглядається не тільки як стилістичний прийом та засіб художньої виразності, але й як базовий спосіб пізнання людиною об'єктів навколишнього світу та їхньої номінації, який відіграє важливу роль у концептуалізації, категори-

зації, оцінці дійсності та узагальненні акумульованих знань, здобутих у результаті досвіду взаємодії з оточуючим світом [4; 8]. Дослідження когнітивної метафори, як базового засобу вербалізації та об'єктивації художніх концептів, зокрема й емоційних концептів, знаходиться у центрі уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом кількість наукових праць, присвячених вивченню концептуальної метафори стрімко зростає. Деякі дослідники вбачають у метафорі важливий когнітивний механізм, результат когнітивного процесу [4; 5; 8; 6]. Продовжуючи розвивати думку В. Телії, О. Кубрякова у “Короткому словнику когнітивних термінів” визначає когнітивну метафору як “одну з форм концептуалізації, когнітивний процес, який виражає і формує нові поняття і без якого неможливе отримання нового знання” [3, с. 55]. На думку Н. Арутюнової, цей когнітивний процес “відповідає здатності людини вловлювати та створювати подібність між різними індивідами та класами об'єктів” [1, с. 296].

Трактування мовних явищ у рамках антропоцентричного та когнітивного підходів у лінгвістиці сприяє кращому усвідомленню суті процесу метафоричного перенесення. Так одним з провідних завдань сучасної лінгвістики є вивчення концептуальної метафори – не мовного, а когнітивного інструментарію. Низка праць як вітчизняних (Н. Арутюнова, О.П. Воробйова, С. Жаботинська, О. Кубрякова, В. Телія), так і зарубіжних (Дж. Лакофф, М. Джонсон, З. Кьовечеш, Е. МакКормак, М. Тернер, Ж. Фоконьє) авторів присвячені дослідженню метафори, в яких вона аналізується як важливий механізм взаємодії мови та мислення, що виникає в результаті когнітивних процесів.

Незважаючи на численну кількість праць, присвячених дослідженню метафори в межах когнітивного аспекту, механізм впливу конкретних концептуальних метафор на мовно-ментальну репрезентацію досліджуваного емоційного концепту *FEAR* залишається не достатньо розглянутим.

Метою статті є з'ясування особливостей метафоричної репрезентації концепту *FEAR* у романі Вероніки Рот “Divergent”. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: з'ясувати теоретичні засади поняття «концептуальна метафора», її загальні характеристики та класифікації; виявити найбільш типові кореляції, які допомагають розкрити сутність домену цілі, цільового концепту *FEAR*; схарактеризувати процес метафоричної вербалізації художнього концепту *FEAR* у романі.

Виклад основного матеріалу. Згідно з концепцією Дж. Лакоффа і М. Джонсона, мета-

фора, пронизуючи всі сфери нашого повсякденного життя, проявляється не тільки в мові, а й у наших діях та мисленні. На думку авторів теорії концептуальної метафори, наша повсякденна поняттєва система, в межах якої ми мислимо і діємо, метафорична за самою своєю природою [8, с. 3]. У своїй праці дослідники також стверджують, що концептуальна метафора є основним механізмом, за допомогою якого не тільки абстрактні поняття осмислюються в більш конкретних термінах, але й відбувається абстрактне мислення в цілому [8, с. 196].

У межах концептуальної метафори існує емпірична кореляція між доменом джерела (source domain) і доменом цілі (target domain). На цьому тлі відбувається метафоричне проектування (mapping), тобто структурування окремих елементів домену цілі в термінах домену джерела, що здійснюється за рахунок певних відповідностей між ними. Ознаки, які виявляються при накладанні, створюють зону перехресного мапування (cross-mapping). Знання в рамках домену цілі базуються на досвіді. Таким чином, метафора визначається як певна зв'язок-проекція між доменом джерела та доменом цілі, закріплена досвідом у структурах головного мозку [8, с. 278].

Процес метафоризації відбувається за рахунок виокремлення, переосмислення та переносу характеристик елементів домену джерела на домен цілі. Домен розглядається як концептуальна структура, яка слугує фоном для концепту [2, с. 5]. Оскільки метафоричність мислення проявляється в метафоричності мови, то інтерпретація концептуальних метафор стає можливою завдяки наявності системи певних концептів. Таким чином, за допомогою концептуальних метафор відбувається вербалізація концептів у художніх творах, які відображають авторське бачення сутностей та дають змогу розшифрувати авторські конотації [5, с. 27].

Матеріалом дослідження обрано молодіжний роман-антиутопію Вероніки Рот “Divergent”, де концепт *FEAR* отримує численну мовну репрезентацію і здебільшого представлений метафорично. Зважаючи на тематику і зміст обраного роману, страх виступає однією з головних емоцій, котрі проживають персонажі. Здійснена вибірка з молодіжного роману-антиутопії “Divergent” дозволяє виокремити численну групу концептуальних метафор, які об'єктивують досліджуваний концепт *FEAR*. Ми згрупували виявлені в тексті метафори згідно класифікації, запропонованої Дж. Лакоффом [8, с. 151].

Найчисленнішими виявилися онтологічні концептуальні метафори, в котрих події, емоції та інші абстрактні явища осмислюються як матеріальні сутності (об'єкт, речовина, контейнер) [8, с. 23].

Розглянемо приклади:

(1) *Dogs can **smell fear** because of chemical secreted by human glands in a state of duress <...>. **Smelling fear** leads them to attack [9];*

(2) *It's basically a struggle between your thalamus, which is **producing the fear**, and your frontal lobe, which makes decisions [9];*

(3) *Cold **fear** rushes down my back and **fills** my chest [9];*

(4) *Above me the sky is bile-colored, and the sight of it **fills** me **with anxiety**, my body cringing away from it [9].*

За результатом аналізу цих фрагментів тексту можна стверджувати, що базовою конвенційною метафорою, яка об'єктивує емоції є EMOTIONS ARE ENTITIES WITHIN A PERSON, підвидом якої є EMOTIONS ARE SUBSTANCES. У прикладах (1), (2) страх розглядається як субстанція, що може вироблятися людським організмом, керована гіпоталамусом, як секрет, що виділяється залозами. У прикладах (3), (4) страх є речовиною, яка наповнює. У цьому контексті контейнером є людина: PEOPLE ARE CONTAINERS FOR EMOTIONS.

У тексті роману знаходимо концептуальні метафори PEOPLE ARE CONTAINERS FOR FEAR та FEAR IS A CONTAINER репрезентовані в таких контекстах:

(5) *It seems like the simulation is grasping at any **fears** it can find **within him** [9];*

(6) *My father says that those who want power and get it **live in terror** [9].*

Контейнер, як образна схема, є одним з найбільш уживаних засобів концептуалізації емоцій. У межах цієї образної схеми як людина може виступати носієм емоції страху PEOPLE ARE CONTAINERS FOR FEAR (5), так і страх, у свою чергу, може набувати значення вмістилища FEAR IS A CONTAINER (6). Це явище обґрунтовується здатністю об'єкта як цілого вміщати в себе частину, і навпаки, здатність частини бути складовим елементом цілого. У прикладі (6) страх виступає обмеженим простором (відчуття обмеженості підсилюється прийменником *in*), в якому людині доводиться існувати (*to live*) і з якого складно вибратись. Емоція страху охоплює людину, і людина занурюється в неї, як у контейнер.

Онтологічна метафора FEAR IS AN OBJECT знаходить своє відображення в наступних контекстах:

(7) *I listen for the birds and **feel my fear** as a distant **thing**, a hammering heart and a squeezed chest, but not something that **exists** in my mind [9];*

(8) *It seems like the simulation is **grasping** at any fears it can **find** within him, and it hasn't **found** much [9];*

(9) *And sometimes new fears **replace** them [9];*

(10) *When she screams at me, my fear **disappears** and stubbornness **replaces** it [9];*

(11) *Or do people just get better at **hiding** their fears? [9];*

(12) *It's hard to blink the tears back when I **see the terror** in Tobias's wide, dark eyes [9];*

(13) *I am glad my terror **amuses** them [9].*

Тут простежується перенесення властивостей фізичного об'єкта на абстрактну сутність. Страх метафоризується як фізичний об'єкт, який можна відчути як річ (*distant thing*), схопити (*grasp*), знайти (*find*), замінити (*replace*), сховати (*hide*), побачити (*see*), котрий зникає (*disappear*), появляється та водночас зіставляється з реальними фізичними його проявами, такими як серце, що гупає, як молот (*hammering heart*) та стиснута грудна клітка (*squeezed chest*). Крім того, в прикладі (12) вербалізовано онтологічну метафору FEAR IS ENTITY (OBJECT) IN THE EYES, яка базується на метафорі EMOTIONS ARE ENTITIES WITHIN A PERSON.

Однією з частотних онтологічних концептуальних метафор, виявлених у тексті роману є FEAR IS A PERSON. Наприклад, у наведених уривках страхи з'являються у певному порядку, пробуджують, відповідають на подразники:

(14) *I wish I knew **what order the fears will come in**. I bounce on the balls of my feet as I wait for the first fear to **appear** [9];*

(15) *Fear **doesn't shut you down; it wakes you up** [9];*

(16) *The simulation measures your **fear response** [9].*

У багатьох контекстах страх персоніфікується як ворог: FEAR IS AN ADVERSARY:

(17) *"You're **afraid of the dark**?"-"I **was afraid of the dark**", she corrects me<...>. Now it reminds me of the **fear I've overcome** [9];*

(18) *And are you **over that fear** now?[9];*

(19) *"Ever hear the phrase '**face your fears**'?" he says [9];*

(20) *I almost had a **panic attack** on the way down here [9];*

(21) *So I suggest that you take the next week to **consider your fears and develop strategies to face them** [9];*

(22) *To me there's a difference between not being afraid and **acting in spite of fear**, as he does [9].*

У поданих уривках домену джерела (PERSON) надається детальніше значення – супротивник, ворог: FEAR IS AN ADVERSARY. Це супротивник, який нападає (*panic attack*), якого потрібно перемогти (*to overcome*), складаючи план та стратегії, з яким потрібно зустрітись віч-на-віч (*to face*) та наперекір якому потрібно продовжувати діяти та боротись (*to act in spite of it*).

Осмислення абстрактних явищ як об'єктів і субстанцій дозволяє їх категоризувати, вимірювати, групувати, виявляти їхні властивості тощо [2, с. 25]. Наприклад:

(23) *It is a different kind of fear* [9];

(24) *The number of fears you have in your landscape varies according to how many you have* [9];

(25) *How many fears will I have?* [9];

(26) *What if one person only has seven fears and someone else has twenty?* [9];

(27) *Four fears then, four fears now* [9];

(28) *Most of you will have anywhere from ten to fifteen fears in you fear landscapes* [9].

Страх – досить сильна емоція, котрій притаманна така властивість, як неконтрольованість. Людині не завжди під силу подолати, перебороти страх, адже він не піддається легкому контролю. Той випадок, коли вдається звільнитись від нього (*to be free*), розглядається як перемога над супротивником. Це відображено в наступному контексті:

(29) *It's learning how to control your fear, and how to be free from it* [9].

Основні метафори, котрі об'єктивують концепт *FEAR*, також були ідентифіковані та вивчені З. Кьовечешем. На думку автора, наше розуміння страху багато в чому базується на певних метафорах [7, с. 59], переважна більшість яких є онтологічними та структурними (один концепт метафорично структурований в термінах іншого [8, с. 48]). Одна з таких метафор співвідносить страх із хворобою: *FEAR IS AN ILLNESS*, що репрезентується в наступних контекстах:

(30) *I feel the trademark symptoms of fear: sweaty palms, racing heart, tightness in my chest, dry mouth, a lump in my throat, difficult breathing* [9];

(31) *Sudden fits of terror in the shower, at breakfast, on the way here. Nails bitten down so far my nail beds ache* [9];

(32) *Fear prickles inside me, in my chest and in my head, and in my hands* [9].

Страх, як емоція, спричиняє негативний вплив на організм людини, завдає шкоди здоров'ю і водночас служить підставою для його подальшої концептуалізації як хвороби, котра супроводжується низкою симптомів (30), раптово виникає у вигляді короточасних нападів (*fits*) (31) та протікає з болючими відчуттями, які можуть набувати форми поколювань (32). Вербальна репрезентація страху напряму пов'язана з його фізіологічними проявами в результаті реакції організму на подразник.

Концептуальна метафора *FEAR IS A PHYSICAL FORCE*, котра є підвидом метафори *EMOTIONS ARE ELECTROMAGNETIC FORCES*, об'єктивує досліджуваний концепт у наступному уривку, де страх, як сильна емоція, порівнюється з пульсуючим струмом :

(33) *I stare at him, fear pulsing through me like electricity* [9].

Ще одним видом концептуальної метафори є орієнтаційна, в основі якої лежить концептуалізація предметів чи явищ у категоріях простору [8, с. 16]. Вона використовується як модель вербалізації, що включає в себе орієнтаційну складову. За допомогою метафоричної проєкції модель концептуалізації простору знаходить своє відображення в орієнтаційних опозиціях «вверх – вниз», «ззовні – всередині» та ін., які, в свою чергу, відображають опозицію «позитив – негатив», «добре – погано». Цей вид метафори репрезентується в такому контексті:

(34) *Fear doesn't shut you down, it wakes you up* [9].

У наведеному уривку орієнтаційна метафора *CONSCIOUS IS UP* поєднана з онтологічною метафорою *FEAR IS PERSON*, і страх виступає емоцією, яка не зупиняє, а навпаки пробуджує, тримає в тонусі й дає сили рухатись далі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши вибірку з роману-антиутопії Вероніки Рот "Divergent", ми змогли виявити велику кількість онтологічних та структурних концептуальних метафор, котрі вербалізують концепт *FEAR*. Перспективу дослідження вбачаємо у виявленні авторських концептуальних метафор, котрі об'єктивують цей концепт у тексті роману.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Метафора / Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 297 с.
2. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики : интегративный подход. Харків: Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2009. 10 с.
3. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва, 1997. 245 с.
4. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры : [пер. с англ.]. Москва: Прогресс, 1990. 386 с.
5. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и её экспрессивно-оценочная функция / Метафора в языке и тексте. Москва: Наука, 1988. 51 с.
6. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York: Basic Books, 2002. 440 p.
7. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling. New York: Cambridge University Press, 2000. 223 p.
8. Lakoff G. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 256 p.
9. Roth V. Divergent [Online resource] / Retrieved from: https://cdn.fbsbx.com/v/t59.270821/44428530_1849538290738_28_4607693854915690496_n.rtf/Divergent.rtf?_nc_cat=108&_nc_ht=cdn.fbsbx.com&oh=baf26567fc9bc817405b356f059c61b9&oe=5C8EF76E&dl=1

REFERENCES:

1. Arutyunova, N. (1990). Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic encyclopedic dictionary]. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya. [in Russian].
2. Zhabotinskaya, S. A. (2009). Modeli reprezentatsii znaniy v kontekste razlichnykh shkol kognitivnoy lingvistiki : integrativniy podhod [Models of representation of knowledge

in the context of various schools of cognitive linguistics: an integrative approach]. Harkiv : Visnik Harkivskogo natsionalnogo universitetu imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].

3. Kubryakova, E. S. (1997). Kratkiy slovar kognitivnyih terminov [Short dictionary of cognitive terms]. Moskva. [in Russian].

4. MakKormak, E. (1990). Kognitivnaya teoriya metaforyi [Cognitive theory of metaphor]: [per. s angl.]. Moskva : Progress. [in Russian].

5. Teliya, V. N. (1988). Metafora kak model smyisloproizvodstva i eYo ekspressivno-otsenchnaya funktsiya . *Metafora v yazyike i tekste*. Moskva: Nauka. [in Russian].

6. Fauconnier, G. (2002). *The Way We Think: Conceptual*

Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books. [in English].

7. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. New York : Cambridge University Press. [in English].

8. Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press. [in English].

9. Roth, V. Divergent [Online resource] / Retrieved from: https://cdn.fsbx.com/v/t59.270821/44428530_184953829073828_4607693854915690496_n.rtf/Divergent.rtf?_nc_cat=108&_nc_ht=cdn.fsbx.com&oh=baf26567fc9bc817405b356f059c61b9&oe=5C8EF76E&dl=1